

Žaža, Stanislav

[Běličová, Helena; Uhlířová, Ludmila. Slovanská věta]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1997, vol. 46, iss. A45, pp. 201-203

ISBN 80-210-1606-X

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100173>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

přehled díla jednotlivých nejvýznamnějších sémiotiků a snaží se názorně a srozumitelně interpretovat jejich znakové teorie, v nichž pak hledá místo pro xenismy. (Tyto pasáže by mohly pro svou didaktickou instruktivnost posloužit každému, kdo by se chtěl seznámit se základy sémiotiky.)

V úvodu celého sémiotického oddílu Moser předkládá Ecův přehled triadických modelů znaků, v kapitole věnované motivaci a ikonicitě xenismů vychází z díla Ch. S. Peirce, Ferdinanda de Saussura, Ch. W. Morrisa a U. Eca (v příkladové části ikonicitu xenismů dokládá na glottonymech a etnonymech), v pojednání o jazykových funkcích xenismů se opírá o K. Bühlera a R. Jakobsona (konkrétní příklady vybírá z oblasti reklamy), pojetí xenismů jako konotací konfrontuje s teoriemi L. Hjelmsleva a R. Bartha (v příkladech detailně rozebírá problematiku etnických konotací cizojazyčných vlastních jmen).

Sémiotický oddíl je jistě vhodným doplněním studia xenismů a dodává práci charakter větší komplexnosti, konfrontace s klasickými znakovými teoriemi je však místy provedena příliš násilně a samoučelně. Bylo by pravděpodobně vhodnější pracovat pouze s vybraným modelem, případně s jeho modifikací. Jako v celé knize i v této části si zvláštní ocenění zaslouží množství a různorodost příkladů a jejich pečlivý neschematický rozbor.

Problematika míšení jazyků je dnes v lingvistickém zkoumání značně aktuální (srov. zájem o *code switching* apod.). W. Moserovi se podařilo podat zevrubnou analýzu jednoho z dosud opomíjených, avšak přinejmenším velice zajímavých témat této oblasti. Navíc je třeba ocenit i fakt, že kniha patří v rámci lingvistických prací k těm nemnohým, v nichž odbornost zpracování nezmenšuje (naopak spíše zvětšuje) přitažlivost tématu i pro širší okruh laických čtenářů.

Zdeňka Hladká

H. Běličová, L. Uhlířová, Slovanská věta. Slavistické monografie. Řada lingvistická, sv. 3. Euroslavica, Praha 1996. 278 s. (ISBN 80-85494-27-2)

Recenzovaná monografie obsahuje komplexní popis jednoduché věty v současných spisovných slovanských jazycích (s výjimkou málo dostupné dolní lužičtiny), a to jak po stránce strukturní organizace syntaktické, tak po stránce sémantické výstavby a aspektů pragmatických. Dělí se na tři hlavní části, a to 1. „Věta a její struktura“ (13–177, autorka H. Běličová), 2. „Aktuální členění. Slovosled“ (179–224), 3. „Určenost nominální skupiny“ (225–249; autorka obou L. Uhlířová). Závěrem je připojeno anglické a ruské resumé (251–256), obsáhlý seznam literatury (257–275) a seznam zkratk (276–277).

Monografie navazuje na obdobnou práci H. Běličové a J. Sedláčka *Slovanské souvětí* (Praha, Academia 1990). Tematicky představuje také částečně protějšek k publikaci R. Mrázka *Сравнительный синтаксис славянских литературных языков* (Brno, UJEP, 1990), svým pojetím se však od ní liší. Byla původně zamýšlena jako příspěvek k XI. mezinárodnímu sjezdu slavistů v Bratislavě (1993), její vydání se však bohužel pro různé překážky o několik let zdrželo. S tím větším zadostiučiněním je třeba uvítat, že k němu nyní přece jen došlo.

První část knihy je uvedena kapitolou o syntaktické struktuře věty (14–44). V souladu s celkovou koncepcí díla, která vychází z centrálního postavení predikátu v slovanské větě, nalzáme zde výklady o kongruenci predikátu se subjektem (různě vyjádřeným), dále o jmenném predikátu a konečně o negativních konstrukcích. V těchto partiích si lze zvláště cenit především obsáhlého a podrobného popisu diferenciacie nominativu/instrumentálu ve jmenné části predikátu¹. Poněkud

stručněji se pojednává o kompetenci jmenných tvarů adjektiv v různých slovanských jazycích (v č. např. záleží někdy mj. i na rodu/čísle subjektu: *bratr je nemocen x sestra je nemocná, výkres je hotov x výkresy jsou hotové*). Přesvědčivá je klasifikace sponových sloves modifikujících základní význam *esse*; není jen zcela patrné, kam zařadit slovesa typu r. *nazyvat'sja, imenovat'sja, slyt', sčitat'sja, pologat'sja*. Ve větě předložkových konstrukcí ve funkci inkongruentní jmenné části predikátu bychom rádi viděli i předložku *po* (sr. r. *pal'to jemu ne po rostu, tušlí jej ne po noge, šljapa jej byla ne po sredstvam, mašina im ne po karmanu*; p. *to nie czas po temu – na to není kdy; je po otci – on v otca, klobouk byl po babičce – ot babuški ap.*).

Pozornost zasluhuje koncepce rozdílu mezi větným a členským záporem jako záležitosti povrchové struktury. Překáží tu snad jen to, že členský zápor vždy automaticky implikuje i nevyjádřený kladný protějšek (*ne ja nameren ujechat'*, tj. odjet hodlá někdo jiný), *kdežto* u větného záporu tomu tak není (*ja ne nameren ujechat'*, tj. o nějakou cestu vůbec nejde); zdá se, že rozdíl tedy nelze chápat jen jako povrchový. Bez zajímavosti by nebylo ani zjištění, jak se v jiných slov. jazycích reflektuje r. G záporový s modálním odstínem typu *posadki net, choda net, ot pressy tajn net, zapasam net perevoda ap.*

Základem oddílu o sémantické struktuře věty je výstižná sémantická klasifikace predikátů. Výklad o diferenciaci sémantických funkcí participantů vychází ze známého autorčina pojetí kategorie prostého pádu². Distinktivní rysy předložkových pádů se zde rovněž analyzují s imponující promyšleností a originalitou; ovšem bez ilustrativní exemplifikace jsou tyto partie i pro zaslouženého čtenáře dosti těžko přístupné. Naproti tomu následující popis konkrétních predikátů je podrobně a přehledně hierarchizován. Predikáty jsou zde v rámci vět jednočlenných (tj. s formálně blokovanou pozicí S) diferencovány na predikáty nerozčleněné akce (č. *prší, sln. ohladiło se je*) a rozčleněné akce, tj. předpokládající původce/nositele (č. *jde se tam hodinu, r. nas uže ždali, p. wozy zaparkowano ap.*). Definování a zařazení těchto konstrukcí do oddílu „Jednočlenné věty“ staví ovšem na češtině jako na výchozím jazyku, a ze skutečnosti, že se slovanské jazyky ve své členitosti vždy neshodují (*hřmí x r. grom gremít*), pramení to, že se do tohoto oddílu nutně dostávají i konstrukce dvoječlenné; v autorčině koncepci pak sem nutně spadají i dvoječlenné konstrukce se sekundárně realizovanou pozicí subjektu (č. *tato funkce je autorem zdůrazňována*; hl. *wulēt bu pfez šuljerow pñhotowany*).

Do minuciózních podrobností je propracován sémantický rejstřík predikátů vět dvoječlenných. Za zvláště výrazný přínos je třeba považovat to, jak úspěšně je zde v diapazonu všech zkoumaných slovanských jazyků sklouben popis nejjemnějších významových odstínů existujících ve vztazích mezi predikáty a nejrůznějšími druhy participantů s postužením obecně platných zákonitostí, které z těchto vztahů vyplývají. Tento postup zasluhuje tón větší uznání, uvážíme-li, jak náročné je zcela adekvátní vystižení těchto závislostí často jen v rámci jazyka mateřského. S detailní přesností provedená klasifikace sémantických rysů přináší ovšem zároveň pro uživatele i jisté nesnáze: tak např. výrazy typu č. *chtít + A, slk. prahnút po + L ap.* by uživatel jistě mohl hledat v rubrice „Predikáty vyjadřující zaměření na objekt“ (s. 98), ale nachází je pod „Predikáty s významem postojovým“ (s. 86); pod záhlavím „P. s negativním důsledkem pro participant y“ (s. 134) by bylo lze hledat spojení č. *přepadnout + A, vrhnout se na + A*, ta však jsou specifikována – přesněji – jako „P. s významem směřování ke kontaktu spojenému s negativním důsledkem pro participant y“ (s. 99), kdežto k prvním patří mj. výrazy *přemoci + A, ubránit se + D aj.* Dokonalější orientaci v hierarchii sémantických rysů by snad bylo napomohlo alespoň uvedení typických slovesných reprezentantů predikátů v jednotlivých položkách obsahu, (není-li možno z pochopitelných důvodů postulovat slovní rejstřík).

Rozsahem poněkud menší, ale velmi podrobně a všestranně propracované jsou i další dva oddíly. Kapitoly o aktuálním členění (AČ) jsou uvedeny přehlednými výchozími partiemi o úloze AČ

o jeho vztahu k slovosledu. Slovanské jazyky připouštějí v podstatě všechny slovosledně-intonační kombinace, ty jsou však diferencovány ve vztahu ke kontextu a v jednotlivých jazycích různě zatíženy z hlediska funkčního. S plným pochopením této skutečnosti popisuje autorka odraz základních typů komunikativní perspektivy v různých slov. jazycích. Sleduje při tom rovněž podíl lexikálních prostředků AČ (právem poukazuje např. na obecnou vlastnost částic zvyšovat komunikativní dynamičnost složky, kterou aktualizují). Oprávněně věnuje také zvláštní pozornost specifčnosti AČ v tázacích větách (ve shodě s pojetím J. Firbase rozlišuje „réma mluvčího“ a tzv. ohnisko, „réma posluchače“, např. *Kam (RM) pojedete o prázdninách (RP)?*). Rádi bychom se dozvěděli více ještě např. o rozdílech v intonaci zjišťovacích otázek; slovosledná a intonační problematika otázek je ovšem tak rozsáhlá, že by sama mohla zaplnit obšírnou monografii. Speciální partii představuje pojednání o AČ a slovosledu v nominální skupině (NP). Kromě vyčerpávajícího popisu o slovosledu atributu zde autorka uvádí i průkazné údaje o slovosledných izoglosách v NP. Škoda že podobná analýza není provedena pro celé AČ. Z dílčích údajů lze asi i v tomto směru velmi obecně soudit, že ze zsl. jazyků se p. sbližuje s jazyky vsl.; z jsl. jazyků, vcelku bližších k vsl., lze zase konstatovat u sln. (a zčásti i u sch.) rysy afinní s č. a slk. Velmi zajímavé jsou i poznatky týkající se vztahu slovosledu a větového rytmu, především popis povahy a funkce stálých klitik. Iničiální poloha u *se* (s. 222) je v č. příznaková (*se ví*), ale u *však* ne: *však přijdou*, *však počká* ap. Příklady na ortotonické chování klitik ze slk. a bh. (s.219) nejsou zcela průkazné, protože tu nejde o tvary pomocného slovesa, tj. o stálá klitika. Stejně dobře by se dalo doložit z č.: *Jste dobře oblečení? – Jsme.*

Působivost výkladů o kategorii určenosti, organicky spjatých s popisem NP, vyplývá mj. z konfrontace způsobů, jakými vyjadřují tuto kategorii jazyky s členem (bh., m.) a jazyky ostatní. Analýza výrazových prostředků určenosti i neurčenosti poskytuje četné impulzy pro další zkoumání těchto vztahů i v rámci jednotlivých slov. jazyků.

Recenzovaná monografie představuje ucelený soubor výsledků fundované badatelské činnosti, opírající se o úctyhodnou materiálovou bázi. Poznatky jsou důsledně konfrontovány s výzkumy domácích i zahraničních lingvistů, jak o tom svědčí seznam literatury, zaujímající plných 22 stran. Je pochopitelné, že vzhledem k rozlehlosti materiálu nebyla do monografie zařazena obšírná problematika komunikativních větých typů, modálnosti a expresivity. Stranou zůstal i popis slovanského atributu, což představuje jistou disproporci mezi prvním oddílem a druhými dvěma (v nichž je ovšem analýza nominální skupiny bezprostředněji spjata se základní tematikou výzkumu).

Vcelku je třeba konstatovat, že svým materiálovým bohatstvím, originální koncepcí, suverénní teoretickou propracovaností a dokonalým vzhledem i po stránce formální představuje tato publikace výrazný posun ve srovnávacím výzkumu slovanských jazyků v jejich synchronním průřezu a řadí se tak k předním položkám naší současné slavistické literatury.

Stanislav Žaža

Poznámky:

- 1 Jistou terminologickou námitku máme stran termínu *determinant* ‚rozvíjející člen‘, kolidujícího se specifickým významem tohoto termínu zavedeným v ruských akademických mluvnících (např. G 70, s. 625); kromě toho *predikační determinant* příliš připomíná pojem *predikativní d.*, užívaný někdy ve významu ‚doplňek‘.
- 2 Sr. H. Běličová, *Sémantická struktura věty a kategorie pádu*, Studie a práce lingvistické 17, Praha, Academia, 1982.